

КОМПОНЕНТИ РИТОРИЧНИХ УМІНЬ ПРАВНИКІВ

Сучасні вимоги до професійної підготовки спеціалістів у вищій школі вимагають не тільки адекватного засвоєння навчального матеріалу, а й оволодіння вміннями та навичками переконання опонентів у цілеспрямованості і практичній необхідності тих чи інших вольових рішень. Красномовство, уміння та навички переконуючого усного виступу чи бесіди з опонентом поряд зі спеціальними знаннями складають основу професіоналізму майбутнього правника. Професійна діяльність, пов'язана з необхідністю постійного переконуючого спілкування (читання лекцій, ділове спілкування, публічні виступи, юридична практика) неможлива без фундаментальних знань у галузі теорії ораторської майстерності, без навичок та вмінь ведення монологічного висловлювання. Риторичні вміння правників мають свою специфіку, що обумовлюється метою, завданнями, об'єктами, сферами застосування та функціями їхньої професійної діяльності.

Термін “риторичні вміння” живається досить часто в науковій літературі, зокрема, в працях С.Абрамовича, Д.Александрова, Д.Вагапової, С.Іванової, А.Капської, М.Кохтева, М.Львова, Г.Сагач та ін. Вчені називають уміння разом зі знаннями й навичками важливими компонентами інструментальної основи активності людини: на основі знань та навичок складається база вмінь людини. Отже, уміння - це новоутворення у структурі діяльності, в основі якого - набуті знання та навички людини. Учені розглядають уміння як готовність людини успішно виконувати певну діяльність як елементи діяльності, що дозволяють виконувати її з високою якістю, як операцію, свідомо регульований процес, який відбувається й у змінених умовах, як здатність усвідомлено виконувати певні дії, як засвоєний суб'єктом спосіб виконання дії тощо. Основними особливостями вмінь є те, що вони обов'язково містять свідомий інтелектуальний контроль та відбуваються й у змінених, нестандартних умовах.

Проаналізувавши сучасні концепції вивчення риторики, ми дійшли розуміння риторичних умінь як інтегративної властивості особистості, що ґрунтується на відповідних знаннях і навичках та забезпечує готовність виконувати риторичну діяльність. У структурі риторичних умінь, що розглядаються нами як своєрідне відображення структури риторичної діяльності, виділяються три взаємопов'язаних компоненти: професійно-правовий, мисленнєвий, мовленнєвий.

Незважаючи на важливість риторичної підготовки, для сучасної людини проблема формування риторичних умінь у студентів (зокрема, у майбутніх правників) не знайшла достатнього висвітлення у науково-педагогічній літературі, що робить дане дослідження актуальним і своєчасним.

Аналіз риторичної діяльності майбутніх правників та вимог до фахівця даного профілю дозволяє визначити структуру риторичних умінь, які є елементом цієї діяльності. До структури риторичних умінь входять такі компоненти: професійно-правовий, мисленнєвий, мовленнєвий. Охарактеризуємо їх.

Професійно – правовий компонент. Діяльність юриста ґрунтується на теоретичних юридичних знаннях, практичних навичках, які становлять основу професійної діяльності. Професійну діяльність юриста характеризують такі категорії: професійна орієнтація, професійне самоутвердження, професійна майстерність, талант, соціальні почуття, професіоналізм, продуктивна діяльність та ін.

С.С. Сливка під професіоналізмом розуміє “ступінь знання права, практику юридичної діяльності, навички застосування правових норм, мистецтво спілкування, що знаходять вияв у повсякденній діяльності” [5].

Риторичні вміння юриста проявляються в різноманітних формах спілкування з окремими індивідами, організаціями, установами, які засновуються на принципах юридичного процесу та, виходячи із завдань окремо взятої ситуації, вимагає прояву цілого ряду особистісних якостей судді, адвоката, прокурора, як-от: чуйність, емоційна сталість, уміння слухати співрозмовника, давати вичерпні і прямі відповіді. Вміння спілкуватися і під час спілкування здійснювати свої функціональні обов'язки є однією з характеристик професіограми юристів. Юрист повинен уміло ввійти в контакт з людьми, управляти психологічним станом інших людей, вміти спрямовувати розмову в необхідне русло.

Серед основних завдань, які вирішуються під час здійснення цього виду діяльності, є зміцнення законності і правопорядку; запобігання злочинам та іншим правопорушенням; охорона від будь-яких посягань на суспільний лад, його економічну та політичну систему, на права та свободи окремих індивідів та їх об'єднань; виховання громадян у дусі неухильного виконання вимог чинного законодавства; покарання злочинців, а також їх виправлення та перевиховання [3].

Професійну майстерність юриста визначають, передусім, високий рівень теоретичної підготовленості, продуктивна діяльність, талант, високі моральні якості, вихованість, коректність, розвинуті соціальні почуття.

Провідне значення мають талант та соціальні почуття. Під талантом ми розуміємо високий ступінь здібностей особистості юриста, схильність до правоохоронної діяльності, уміння відчувати нове, високу обдарованість, що знаходить вияв у результатах службової діяльності.

Соціальні почуття юриста знаходять вияв у професійних емоційних переживаннях, що мають чітко виражений правовий і моральний характер; тут важливий стійкість, уміння бути врівноваженим, стриманим у вияві емоцій.

Одним з критеріїв професіоналізму юриста є вироблення власного почерку юридичної діяльності, ефективність виконання службового обов'язку, постійна потреба продуктивно працювати, виховання необхідних навичок та звичок.

Продуктивність праці у професійній культурі юриста виявляється у прагненні встановити істину і прийняти правильне рішення, застосовуючи нові, прогресивні засоби, уникаючи приниження честі та гідності людини. Звичайно, продуктивна діяльність, яку можна назвати ще й творчою діяльністю, пов'язана з виробленням нової мети й відповідних до неї прийомів. Така діяльність має базуватися на глибоких та міцних теоретичних спеціальних правових знаннях, на практичних навичках, котрі становлять основу професійної юридичної діяльності [4].

Майбутньому юристу необхідні вміння користуватися законами та іншими актами, виявляти правову активність і підкоряти свою поведінку вимогам правових норм. Високий рівень правосвідомості суспільства можливий тоді, коли правове мислення стане елементом культури кожної людини. Правова культура особи означає не тільки знання й розуміння права, але і правові судження про нього як про соціальну цінність, а головне – активну роботу щодо його здійснення, зміцнення законності і правопорядку. О.М.Бандурка, О.Ф. Скакун дають таке визначення правової культури юри-

ста: “це система професійно-правових знань, умінь і навичок, що характеризують високий ступінь правового розвитку особи та її вплив на правову культуру суспільства завдяки практичній юридичній діяльності в суворій відповідності до закону” [1].

Визначальними ознаками професійно-правової культури юриста є юридичність його праці і спеціалізація практичної діяльності кожної професійно-правової групи (суддів, прокурорських працівників, працівників ОВС, юрисконсультів, адвокатів та ін.). Майбутній юрист повинен знати правові норми, дотримуватися законів і службових розпоряджень, уміти переконувати у правильності і справедливості правових норм, мати активну життєву позицію щодо службових обов'язків. Працівники суду, прокуратури, служби безпеки, міліції, митниці, адвокатури, нотаріату та інших державних і суспільних структур, де застосовується праця юриста, тільки завдяки професіоналізму спроможні підвищити правову культуру суспільства, соціальної групи, особи.

Майбутні юристи у своїй професійній діяльності повинні мати відповідну загальну компетенцію, а це означає: уміло володіти спеціальними теоретичними та практичними знаннями, вміннями та навичками, які дозволяють повно, точно, ефективно реалізовувати компетенцію, якісно і кваліфіковано здійснювати професійну діяльність.

Можна виділити такі елементи компетентності юриста: *пізнавальний*, в якому проявляються певні знання, уміння і навички, необхідні для виконання професійного обов'язку, постійне їх відновлення, удосконалення; *нормативний*, який наділений обсягом повноважень (прав і обов'язків) та відповідальності юриста як посадової особи, встановлених законом або статутом органу (організації); *функціональний*, коли юрист має здатність виконувати професійні обов'язки відповідно до функцій і завдань органу на основі правового досвіду – особистого, колективного, територіального; *особистісний*, коли юрист усвідомлює своє призначення, дає оцінку своїх професійних властивостей, самокритичність, здатність до самоаналізу професійних якостей з метою подолання їх негативних сторін.

Складність і спеціалізований характер юридичних справ визначають особливі вимоги до підготовки й досвіду юриста. Для підтримки необхідного рівня знань і навичок юрист повинен постійно займатися своїм навчанням і освітою.

Мисленнєвий компонент риторичних умінь спрямований на розвиток практичного мислення, інтелектуального центру, мисленнєвих здібностей людини. Завдяки мисленню людина орієнтується в навколишньому світі, тому що використовує набуті раніше узагальнення в ситуаціях, що змінилися. Мислення здійснюється через опосередковане відображення у свідомості істотних властивостей, зв'язків та відносин предметів і явищ навколишнього світу.

Мислення як вищий психічний пізнавальний процес, особливості його розвитку й функціонування, визначення джерел активності та ефективних методів формування належать до найскладніших наукових проблем, над якими працюють психологи й педагоги, філософи та культурологи. Особливо це стосується професійного мислення юриста.

О.М.Бандурка, О.Ф.Скакун дають таке визначення професійного мислення юриста: “це система інформаційно-правової насиченості, що склалася завдяки установкам професійного призначення, тобто це узагальнені орієнтації в конкретних професійно-правових ситуаціях дійсності” [1]. Учені називають практичне мислення судді, адвоката, слідчого одним з основних видів, що входять до структури і становлять сутність

професійного мислення юриста, яке на кожному етапі пов'язане з визначеними практичними проявами.

Професійне мислення юриста пов'язане з виконанням суспільних і державних завдань за допомогою юридичних засобів і способів, дій і операцій, винесених рішень й актів їх реалізації, надання конкретним суспільним стосункам і ситуаціям правової форми. Мислення юриста прагматичне за своїм характером, тому що для нього важливий, насамперед, процес практичного здійснення прийнятих рішень, їхня законність, відповідність компетенції й завданням органа, який він представляє.

Продуктивне мислення в юридичній діяльності важливе, тому що юрист орієнтується, передусім, на логічне завершення справи. Тобто, його риторичні вміння спрямовані на отримання позитивного кінцевого результату. У цьому процесі поєднані дієвість мислення і юридична цілеспрямованість, що забезпечує стратегічне бачення юридичної перспективи, вдале застосування теоретичних правових знань на практиці. Справедливе вирішення юридичної справи потребує уникнути шаблонності, затягування часу (безпричинного), негативного впливу сторонніх осіб.

Загальне мислення юриста залежить від його ерудиції, загальної культури і професійного досвіду.

У процесі риторичної діяльності думка реалізується у слові, мислення тісно пов'язане з мовленням людини. Тому надзвичайно важливим є питання про мовленнєву компетентність особистості.

Під мовленнєвим компонентом риторичних умінь ми розуміємо сукупність певних ознак, якостей, властивостей мовлення, що проявляються у складі риторичних умінь. Завдяки мовленнєвому компоненту риторика формує культуру мовлення особистості.

Правоохоронні та судові органи, які вимагають від громадян дотримання законів, повинні відповідати вимогам правової культури, однією зі складових частин якої є культура мови. Від культури мови значною мірою залежить успіх попереднього розслідування, престиж органів правосуддя, виконання юристом його громадських обов'язків.

Культура мови (мовна культура) – це: 1) володіння нормами літературної мови на всіх мовних рівнях, в усній і писемній формі, уміння користуватися мовно-стилістичними засобами і прийомами відповідно до умов і цілей спілкування, передаючи мовою певний психокультурний контекст; 2) розділ мовознавства, що досліджує проблеми нормалізації та стилістичного користування мовними засобами, узагальнює досягнення певної літературної мови з метою впливу на мовну практику й удосконалення мови як знаряддя культури.

Поняття “культура мови” включає в себе два ступеня опанування літературною мовою: *правильність мови*, тобто дотримання норм літературної мови, і *мовна майстерність*, тобто не тільки дотримання літературних норм, а й уміння обирати зі співіснуючих варіантів найбільш точний, стилістично й ситуативно доречний, виразний. Висока культура мови передбачає високу загальну культуру людини, культуру мислення, свідому любов до мови.

Культура мови передбачає якісну характеристику володіння мовою. Цю характеристику описують за допомогою певних критеріїв комунікативних якостей, а саме: ясність, точність, чистота, простота, образність мови.

Увага слухачів залежить і від якості художнього компоненту ораторської промови, який називають технікою мовлення. Техніка мовлення оратора складається з двох аспектів – слухового й зорового. До слухових елементів ораторської промови належать: голос, вимова, інтонація, ритм, пауза; до зорових – жести, міміка, поза.

Найважливішим етапом мисленнево-мовленнєвої діяльності є комунікативна фаза, що є безпосередньою взаємодією мовця з аудиторією й вимагає від нього відповідних комунікативних умінь та навичок. Формування комунікативних умінь як необхідної умови успішної реалізації мисленнево-мовленнєвого продукту передбачає вміння вивчати аудиторію, установлювати, зберігати й закріплювати контакт з нею, володіти механізмами і прийомами ефективної кому-

нікації на вербальному й невербальному рівнях, вмінням саморегуляції тощо. Зміст цього компоненту ми розглядаємо як сукупність перцептивних, інтерактивних й емоційно-експресивних умінь.

Професійно-правовий, мисленнєвий, мовленнєвий компоненти у структурі риторичних умінь розглядаються нами як органічна єдність і виокремлюються лише з метою їх кращого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандурка О.М., Скакун О.Ф. Юридична деонтологія. – Харків, 2002. – С. 161, 170.
2. Бойко Е.И. Еще раз об умениях и навыках // Вопросы психологии. – 1957. - №1. – С. 133 – 139.
3. Закон України «Про судоустрій» від 5-го червня 1981 р., // ВВРУ. – с. 3

4. Клименко Н.И. Криминалистические знания в структуре профессиональной подготовки следователя. – К., 1990. С – 130.

5. Сливка С.С. Правнича деонтологія. Підручник для вищих навчальних закладів. – К., 1999. – С.80.

Подано до редакції 17.10.05

РЕЗЮМЕ

Автор статті розглядає компоненти риторических уменій – професійно-правової, мисленнєвої, мовленнєвої, органічної єдності в струк-

турі риторических уменій розглядаються як органічне єдинство.

SUMMARY

The article presents some components of rhetorical skills: professional, mental and linguistic ones, which

are considered the integral whole in the structure of rhetorical skills.

Науковий керівник: к. пед. н., проф. Г.Х. Яворська.